

Het begrip ongeval overkomen tijdens de uitvoering van de
arbeidsovereenkomst in de leer van de arresten van het Hof.

Rede uitgesproken door J.F. Leclercq, eerste advocaat-
generaal bij het Hof van Cassatie, op de plechtige
openingszitting van dit Hof op 2 september 2002.

Mijnheer de Eerste Voorzitter,
Mijnheer de Procureur-generaal,
Dames en heren,

Inleiding.

1. De uitdrukking "zich dood werken" valt helaas nog al te
vaak letterlijk te nemen.

In België zijn er in de loop van het jaar 2000 101.395
arbeidsongevallen in de statistieken opgenomen; 78 daarvan
kenden een dodelijke afloop. Arbeidsongevallen blijven doden
eisen, arbeidsongeschiktheid opleveren en leed veroorzaken,

zonder nog te spreken van de zware kosten die daardoor ten laste van de gemeenschap vallen¹.

In het kader van het recente Belgische voorzitterschap van de Europese Unie werd de nadruk gelegd op het begrip kwaliteit van de tewerkstelling. Die benadering was nieuw: men wilde meer dan alleen de Lidstaten motiveren om de tewerkstelling te bevorderen onder het motto wat goed is voor de burger is ook goed voor de economie. De bedoeling was de basis te leggen voor een periodieke evaluatie van de tewerkstelling aan de hand van kwaliteitscriteria die een afkeuring inhouden van arbeid die strijdig is met de waardigheid van de werknemers of met de elementaire vereisten voor persoonlijke en familiale ontplooiing.

Toepassing van die criteria op de toestand in België leert dat de Belgische loontrekkende doorgaans niet te klagen

¹ Zie *Actualités sociales*, nr. 819, 30 nov. 2001, p. 4; voor de balans van het jaar 1999, zie *Actualités sociales*, nr. 808, 7 sept. 2001, p. 5. De statistieken van de arbeidsongevallen 2000 die in de tekst worden vermeld zijn beschikbaar op het ministerie van Tewerkstelling en Arbeid. De interne diensten voor preventie en arbeidsbescherming zijn verplicht een jaarverslag op te stellen over hun werkzaamheden met, onder meer, de vermelding van de arbeidsongevallen die tijdens het afgelopen jaar zijn gebeurd. Die informatie wordt door de Administratie van de arbeidsveiligheid verwerkt en sectorieel per activiteit gegroepeerd. Volgens dezelfde bronnen gebeurden er in België tijdens het jaar 2000 bovendien 18.085 ongevallen op de weg naar en van het werk, waarvan 72 met dodelijk afloop.

heeft, behalve op het gebied van arbeidsongevallen en werkstress².

Ik heb vanzelfsprekend niet de bedoeling hier uit te weiden over de vraag of een bedrijfsleider eerder strenge kwaliteitseisen aan zijn leveranciers moet stellen dan te weigeren toegevingen te doen op het vlak van de veiligheidsvoorschriften voor zijn werknemers³. Maar ik wilde door deze bewust suggestieve inleiding beklemtonen hoezeer de gewone kroniek van de afschuwelijke arbeidsongevallen spijtig genoeg een rede is die aangepast is aan de omstandigheden⁴.

2. Ik wil uw aandacht vragen voor een toepassingsvereiste van artikel 7, eerste lid, van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, meer bepaald voor het begrip ongeval dat een werknemer tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst overkomt.

Mijn bedoeling is dat begrip te bespreken uitgaande van de rechtsleer vervat in de arresten van het Hof.

Ik wijs erop dat artikel 7 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 bepaalt, enerzijds, dat voor de toepassing van

² Zie Actualités sociales, nr. 822, 20 dec. 2001, p.3.

deze wet als arbeidsongeval wordt aangezien elk ongeval dat een werknemer tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst overkomt en dat een letsel veroorzaakt en, anderzijds, dat het ongeval overkomen tijdens de uitvoering van de overeenkomst, behoudens tegenbewijs, wordt geacht als overkomen door het feit van de uitvoering van die overeenkomst.

Ik zal dus het volgende punt van deze bepaling onderzoeken: het begrip ongeval dat een werknemer overkomt tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

Deze keuze werd ingegeven door het feit dat dit precies het eerste bestanddeel is van het meer algemene begrip arbeidsongeval.

³ Zie "Le Monde" woensdag 5 dec. 2001, p.22.

⁴ Zie art. 345, tweede lid, Ger.W.

Het begrip ongeval dat een werknemer overkomt tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

Hoofdstuk 1. Draagwijdte van het begrip.

Afdeling 1. De parlementaire voorbereiding.

3. Het arbeidsongeval moet de werknemer overkomen tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

De wetgever heeft geopteerd om in artikel 7 van de wet de woorden "ongeval dat (...) tijdens (...) de uitvoering van de arbeidsovereenkomst overkomt" te gebruiken, en niet het veel enger geachte begrip ongeval "dat zich voordoet tijdens en door het feit van de uitvoering van het werk"⁵. De regering was van mening dat de uitdrukking aldus als zodanig moest volstaan om het ongeval dat tijdens een werkonderbreking gebeurt als een arbeidsongeval te beschouwen, wanneer uit de feitelijke gegevens blijkt dat het gezag van de werkgever onbeperkt bleef bestaan of dat de werkgever het heeft kunnen uitoefenen. Wat meer bepaald zeelieden betreft diende onder de bepaling aldus ook begrepen te worden het natuurlijk risico van de scheepvaart en de ongevallen waarin een

oorlogsfeit voorkomt, ten minste voor zover die laatste categorie ongevallen niet schadeloos moet worden gesteld overeenkomstig de wetsbepalingen betreffende de bijzondere risico's⁶.

Wat betreft de zeelieden werd tijdens de bespreking in de senaat voorgesteld de bovenstaande opmerkingen in een uitdrukkelijke tekst op te nemen⁷. Het amendement werd evenwel verworpen omdat men vreesde dat het een beperkende werking zou hebben, wat helemaal niet de bedoeling was. Het is immers niet uitgesloten dat men daaruit had kunnen afleiden dat alleen zeelieden bescherming genoten tegen gevaren die inherent zijn aan hun werk- en leefomstandigheden. De bescherming diende zo ruim mogelijk te blijven voor elke persoon die onder toepassing van de wet valt.

⁵ Ontwerp van arbeidsongevallenwet, memorie van toelichting, Gedr. St., senaat, gew. z. 1969-1970, nr. 328, p. 9.

⁶ Zie evenwel thans de tekst van art. 84 van de wet: herstel van de schade ten gevolge van bijzondere risico's is niet meer rechtstreeks ten laste van de Staat door het Fonds voor arbeidsongevallen; de verzekeraar vergoedt de schade ten gevolge van de bijzondere risico's en kan vervolgens zijn uitgaven verhalen op het Fonds onder de vastgestelde voorwaarden.

⁷ Ontwerp van arbeidsongevallenwet, Verslag namens de commissie voor de tewerkstelling, de arbeid en de sociale voorzorg uitgebracht door de h. Pede, Gedr. St., senaat, gew. z. 1970-1971, nr. 215, p. 50 en 51.

Uit de wil van de wetgever volgt dus dat het begrip ongeval dat de werknemer overkomt tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst ruim moet worden uitgelegd.

Afdeling 2. Het gezag van de werkgever.

4. In verschillende arresten heeft het Hof beslist dat het ongeval dat zich voordoet tijdens de uitvoering van een arbeidsovereenkomst een arbeidsongeval is wanneer het gebeurt op het ogenblik dat de werknemer onder het gezag van de werkgever staat⁸. Dat moet het sluitstuk vormen van elke redenering wanneer zich moeilijkheden voordoen. Daarbij moet ook nog voor ogen worden gehouden dat de wetgever aan de werknemer een ruime bescherming heeft willen bieden, zoals ik reeds heb benadrukt.

5. Het criterium van het gezag van de werkgever is het sluitstuk van de redenering op dat punt. Om het bestaan van dat gezag aan te tonen is het dus niet voldoende dat de getroffene zich op het uur van het ongeval in de lokalen van

⁸ Cass. 3 okt. 1983, A.R. 6862, nr. 61; 18 nov. 1985, A.R. 4851, nr. 178; 26 sept. 1989, A.R. 2933-2991, nr. 57; 22 feb. 1993, A.R. 9578, nr. 109, met concl. O.M.; zie cass. 7 feb. 1983, A.R. 3733, nr. 323. Volgens dat arrest behoeft de rechter, wanneer hij oordeelt dat het ongeval een arbeidsongeval is, daar het gebeurd is tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, behoudens betwisting dienaangaande, geenszins de feiten aan te wijzen waarop dit oordeel steunt, noch vast te stellen dat het ongeval door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is gebeurd en het desbetreffende wettelijk vermoeden niet weerlegd is.

de werkgever bevond, dat hij zijn werkkledij droeg en dat uit dat laatste feit kon worden afgeleid dat hij zichzelf als in dienst beschouwde, maar dat verder het ongeval gebeurde meer dan vijf uur voor de getroffene het werk diende aan te vatten en dat niet kon worden verduidelijkt of de getroffene, bij zijn dodelijke val in de liftkoker, die lift nam om zich naar zijn werkplaats te begeven of naar het cafetaria in afwachting van de hervatting van het werk in de namiddag⁹.

6. In beginsel, maar behoudens uitzondering, staat de werknemer onder het gezag van de werkgever zolang hij ten gevolge van het verrichten van arbeid in zijn persoonlijke vrijheid wordt beperkt; de gezagsverhouding is derhalve niet noodzakelijk beperkt tot de arbeidstijd en de uitvoering van de arbeidsovereenkomst valt derhalve niet steeds samen met het eigenlijk verrichten van arbeid¹⁰.

Het ongeval is dus overkomen tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst wanneer het zich voordoet op het tijdstip waarop de persoonlijke vrijheid van de werknemer is beperkt ten gevolge van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst en niet alleen op het tijdstip waarop de persoonlijke vrijheid van de werknemer is beperkt wegens de eigenlijke uitvoering

⁹ Cass. 18 nov. 1985, A.R. 4851, nr. 178.

van het werk, dat mogelijk nog niet is aangevat of al beëindigd is¹¹. Het heeft dus op zichzelf geen belang of het ongeval is gebeurd op een parking, een weg of een kleedkamer van het bedrijf, of zelfs op de openbare weg, voor of na de uitvoering van het eigenlijke werk. Het ongeval hoeft evenmin noodzakelijk veroorzaakt te zijn door een daad die ter uitvoering van het eigenlijke werk is gesteld op voorwaarde dat die daad onder het gezag van de werkgever bij de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is gesteld.

Aldus is de beslissing van het bestreden arrest dat het ongeval dat de werknemer is overkomen geen arbeidsongeval is, niet naar recht verantwoord wanneer het enkel erop wijst dat de werknemer op het ogenblik van het ongeval met instemming van de werkgever de arbeid had beëindigd en dat zijn aanwezigheid in het voertuig van de werkgever op dat ogenblik aan laatstgenoemde omstandigheid niet afdeed, nu de werkgever hem "uit vriendelijkheid" vervoerde en dit vervoer voor beiden "gemakkelijk" was¹².

Evenzo kan de rechter wanneer de werknemer verplicht is vóór de aanvang van het werk naar de bedrijfszetel te komen om van

¹⁰ Cass. 26 sept. 1989, A.R. 2933-2991, nr. 57; 22 feb. 1993, A.R. 9578, nr. 109, met concl. O.M.

¹¹ Voor een diepgravend onderzoek van het probleem zie concl. O.M. vóór cass. 22 feb. 1993, A.R. 9578, nr. 109.

daaruit door de werkgever naar de plaats van het werk te worden gevoerd en na de dagtaak terug naar de bedrijfszetel te worden gebracht, wettig beslissen dat het ongeval dat de werknemer op de terugreis overkomt, een arbeidsongeval is, ook al hadden de werknemer en de werkgever, op initiatief van laatstgenoemde, de terugreis vóór het ongeval onderbroken om samen op café te gaan¹³.

7. Het algemeen criterium van het gezag van de werknemer zoals dat uit de arresten van het Hof volgt, wordt blijkbaar algemeen door de rechtsleer aanvaard. Die rechtsleer preciseert evenwel, mijns inziens terecht gelet op de wil van de wetgever die ik net heb vermeld, dat dit gezag werkelijk of virtueel kan zijn¹⁴. Die precisering hoort te worden toegejuicht aangezien de voor de arbeidsovereenkomst kenmerkende gezagsverhouding bestaat zodra een persoon, in feite, gezag over de daden van een ander persoon kan uitoefenen¹⁵ en "virtueel" hier natuurlijk betekent: "wat een loutere mogelijkheid inhoudt", "wat mogelijk is".

¹² Cass. 26 sept. 1989, A.R. 2933-2991, nr. 57.

¹³ Cass. 10 juni 1985, A.R. 4769, nr. 614; vgl. cass. 16 sept. 1976 (A.C. 1977, 60).

¹⁴ Zie P. DENIS, "Droit de la sécurité sociale", deel I, Brussel, 1993, p. 168, nr. 13; D. SIMOENS en K. RUTTEN, "Overzicht van rechtspraak (1971-1996): vereiste band tussen arbeidsongeval en uitvoering van de arbeidsovereenkomst", R.D.S. 1997, 4, p. 505 tot 509, nrs. 15 tot 29; L. VAN GOSSUM, "Les accidents du travail", 5de uitg., Brussel, 2000, p. 56; Vgl. evenwel M. BONHEURE, "Aspects actuels de la notion et du régime de la preuve des accidents du travail", R.G.A.R. 1977, 9800/3.

¹⁵ Cass. 10 sept. 2001, AR. S.00.0187.F, te verschijnen in A.C.

8. Sommige auteurs hadden evenwel kritiek op het feit dat het Hof het begrip tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst gelijkstelt met de uitoefening of de mogelijke uitoefening door de werkgever van zijn gezag over de werknemer¹⁶. Die auteurs menen dat de macht om gezag uit te oefenen en de plicht om te gehoorzamen uitsluitend betrekking hebben op de arbeidsprestaties bedoeld in de overeenkomst en dat wanneer die verplichting ontbreekt er evenmin sprake is van gezagsverhouding.

Ik deel die mening niet. Zij beperkt immers de uitoefening of de mogelijke uitoefening door de werkgever van zijn gezag over de werknemer tot het vervullen van de eigenlijke prestaties. Twee voorbeelden: wie zou durven staande houden dat de werkgever geen soort gezag uitoefent over een welwillende arbeider die, na zijn werkuren, voor die werkgever gewoonlijk een professionele krant voor die werkgever gaat halen¹⁷? Kan men beweren dat er geen gezag wordt uitgeoefend wanneer de werknemer op verzoek van de werkgever die het argument van de bedrijfscultuur hanteert, een dansfeestje bijwoont dat buiten de gewone werkuren door

¹⁶ J. CLESSE en V. NEUPREZ, "La notion d'accident du travail", in Chroniques de droit à l'usage du Palais, deel VI, 15 april 1989, p. 1 en 2, nrs. 1 tot 3.

¹⁷ Zie cass. 10 dec. 1975 (A.C. 1976, 450).

een beroepsorganisatie wordt georganiseerd? Wanneer in die twee gevallen een ongeval gebeurt is dat volgens mij een arbeidsongeval dat de werknemer tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst overkomt, omdat het gebeurt op een ogenblik dat de werkgever een soort gezag over de werknemer uitoefent, ook al is die uitoefening door de werkgever van zijn gezag niet gebonden aan de eigenlijke arbeidsprestaties in de tijd en in de ruimte¹⁸. De omstandigheid dat het zeer moeilijk is een onderscheid te maken tussen een ware contractuele verplichting en een morele verplichting mag de toegewijde werknemer geen parten spelen.

9. Zo het criterium van het gezag van de werkgever volgens mij doorslaggevend is, dan blijft daarentegen de moeilijkheid om het op bepaalde categorieën werknemers toe te passen. Wanneer staat een huisbewaarder onder het gezag van zijn werkgever? Wanneer staat een werknemer met wachtdienst thuis op zondag of tijdens de nacht onder het gezag van zijn werkgever? Staat een ouvreuse onder het gezag van haar werkgever tussen twee vertoningen?

¹⁸ Vgl. concl. O.M. vóór cass. 22 feb. 1993, A.R. 9578, nr. 109, inz. Bull. 1993, p. 201. Zie ook LA BELGIQUE INDUSTRIELLE, "La loi du 10 avril 1971 sur les accidents du travail et les arrêtés d'application", Textes et commentaries, 2de uitg., Luik, 1975, p. 111.

Om te beslissen of het gaat om een ongeval dat is overkomen tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst moet de rechter nagaan of op het ogenblik van het ongeval en gelet op alle passende omstandigheden en pertinente feitelijke gegevens, de persoonlijke vrijheid van de getroffene beperkt was door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, aangezien het gezag van de werkgever louter virtueel kan zijn, zoals ik reeds heb gezegd¹⁹.

10. Het Hof heeft in verschillende arresten verduidelijkt hoe de algemene regels die ik net heb vermeld in bijzondere gevallen moeten worden toegepast.

Ik wil de aandacht vestigen op de volgende toestanden:

- 1) toestand van de werknemers die een opdracht vervullen;
- 2) toestand van de handelsvertegenwoordigers;
- 3) ongeval dat gebeurt tijdens een pauze of een rusttijd;
- 4) ongeval gedurende een vrijetijdsbesteding die verband houdt met de uitvoering van de arbeidsovereenkomst;
- 5) ongeval tijdens een werkonderbreking;

6) ongeval tijdens de schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst;

7) ongeval na de beëindiging van de arbeidsovereenkomst.

¹⁹ Zie concl. 0.M. vóór cass. 14 jan. 2002, A.R. S.01.0016.F, te verschijnen in A.C., inz. nr. 2 van de concl.

Hoofdstuk 2. Bijzondere toestanden

Afdeling 1. De werknemers die een opdracht vervullen

§1. De verplaatsing van een werknemer die een opdracht vervult.

11. Het Hof heeft het vaakst uitspraak moeten doen in gevallen waarin de werknemer die een opdracht vervult tijdens een verplaatsing een ongeval is overkomen.

12. Naar recht verantwoord is de beslissing dat een ongeval, dat aan een werknemer is overkomen tijdens een verplaatsing, een arbeidsongeval is en niet een ongeval op de weg naar en van het werk, wanneer de rechter, nu hij uit zijn feitelijke vaststellingen wettig heeft afgeleid dat de genoemde verplaatsing van de ene arbeidsplaats naar de andere noodzakelijk deel uitmaakte van de opdracht van die werknemer, oordeelt dat het ongeval, overkomen tijdens die verplaatsing, is gebeurd tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst en derhalve, behoudens tegenbewijs, wettig geacht wordt als overkomen door het feit van de

uitvoering van die overeenkomst en dat, te dezen, dat tegenbewijs niet wordt geleverd²⁰.

13. Wanneer de uitvoering van de arbeidsovereenkomst van een werknemer die een opdracht buiten het bedrijf uitvoert, eindigt met zijn terugkeer thuis²¹ of op de zetel van het bedrijf²², dan is het ongeval waardoor hij op die terugweg wordt getroffen, een arbeidsongeval tenzij het ongeval hem overkomt op een ogenblik dat hij de terugkeer naar zijn verblijfplaats of naar de zetel van het bedrijf om persoonlijke redenen heeft onderbroken, ook al bevindt hij zich dan geografisch op het traject naar zijn verblijfplaats of naar de zetel van het bedrijf²³.

Wanneer is er sprake van onderbreking van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst om persoonlijke redenen van de werknemer? De feitenrechter kan bijvoorbeeld in feite, en bijgevolg op ononaantastbare wijze beslissen dat de getroffene de terugweg heeft onderbroken op grond van het feit dat de getroffene zijn tijd uitsluitend heeft gebruikt om herbergen te bezoeken²⁴ of dat de getroffene op het

²⁰ Cass. 17 nov. 1983, A.R. 6856, nr. 148.

²¹ Cass. 22 sept. 1976 (A.C. 1977, 89); 12 maart 1979 (ibid. 1979, 818); 26 sept. 1988, A.R. 6252, nr. 51.

²² Cass. 12 maart 1979 (A.C. 1979, 816).

²³ Cass. 19 maart 1990, A.R. 8781, nr. 432.

²⁴ Cass. 12 maart 1979 (A.C. 1979, 816).

ogenblik van het ongeval een uur na het einde van de maaltijd met collega's en om redenen van persoonlijke voorkeur, zich op een plaats bevond die verwijderd was van het station waar zij normalerwijze de trein naar de zetel van het bedrijf had moeten nemen²⁵.

Die oplossing moet worden bijgetreden. Het criterium is volgens mij het volgende: de werknemer die een opdracht vervult moet, in algemene regel, worden beschermd gedurende de hele periode waarin hij onder het gezag van de werkgever staat, ongeacht de specifieke gevallen waarin dat gezag wordt uitgeoefend en dus ook op de terugweg, tenzij de werkgever aantoont dat de werknemer op het ogenblik van het ongeval op de terugweg zijn onafhankelijkheid had teruggevonden om een zuiver persoonlijk nut of genoegen na te streven dat dus geen verband houdt met het werk²⁶.

14. De rechtsleer van de arresten van het Hof benadrukt de volgende twee punten m.b.t. het ongeval en de uitvoering van de arbeidsovereenkomst van een werknemer die een opdracht buiten het bedrijf vervult, wanneer die uitvoering eindigt

²⁵ Zie J. CLESSE en V. NEUPREZ, "La notion d'accident du travail", in Chroniques de droit à l'usage du Palais, deel VI, 15 april 1989, p. 6, nr. 10.

²⁶ Vgl. cass. Fr. 19 juli 2001, D. 2002, Jurisprudence Commentaires, nr. 1, p. 28 en de noot Y. SAINT-JOURS, inz. p. 29.

bij de terugkeer van de werknemer in zijn verblijfplaats of in de zetel van het bedrijf.

Eerste punt: alleen het ongeval dat zich voordoet terwijl de werknemer de terugweg om persoonlijke redenen heeft onderbroken, is geen arbeidsongeval. Artikel 7 van de Arbeidsongevallenwet wordt dus niet geschonden wanneer het bestreden arrest vaststelt dat de getroffene, hoewel de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, al dan niet om een bepaalde reden, vóór het ongeval was onderbroken, op het tijdstip van het ongeval opnieuw onder het gezag van de werkgever stond²⁷. Daarentegen is het bestreden arrest niet naar recht verantwoord wanneer het beslist dat een ongeval geen arbeidsongeval is alleen op grond van de vaststelling dat aan de terugkeer een "overdreven onderbreking om louter persoonlijke redenen" was voorafgegaan, hetgeen niet impliceert dat het ongeval op de terugweg is gebeurd op een ogenblik dat de uitvoering van de arbeidsovereenkomst was onderbroken²⁸.

Tweede punt: alleen de vaststelling dat er een abnormaal lange tijd is verlopen tussen het ogenblik waarop de getroffene zijn laatste arbeidsprestatie heeft geleverd en

²⁷ Cass. 12 maart 1979 (A.C. 1979, 816).

het tijdstip van het ongeval impliceert niet dat het ongeval zich heeft voorgedaan op een ogenblik dat de werknemer die een opdracht vervult zijn terugweg heeft onderbroken²⁹; het bestreden arrest, dat zijn beslissing dat het ongeval geen arbeidsongeval is op die vaststelling steunt, verantwoordt die beslissing dus niet naar recht. De rechter moet nagaan of het ongeval al dan niet is gebeurd op een ogenblik dat de getroffene de uitvoering van de arbeidsovereenkomst heeft onderbroken, maar hij hoeft niet na te gaan of de omstandigheden van tijdsduur abnormaal zijn.

Die laatste redenering van het Hof werd door een auteur bestempeld als "assez curieux". Die auteur zegt verder: "Le moment de l'accident est significatif en soi et permet (...) d'affirmer qu'il n'est nullement question d'exécution du contrat de travail ou d'autorité de l'employeur: l'interruption du trajet de retour pour des raisons personnelles doit être intervenue auparavant et l'accident a eu lieu après et en dehors de l'accomplissement des tâches suivant le droit du travail. Ou, plus exactement, ce (jour) fatal (...), l'accident est survenu longtemps après le moment

²⁸ Cass. 19 maart 1990, A.R. 8781, nr. 432.

²⁹ Cass. 26 sept. 1988, A.R. 6252, nr. 51; zie cass. 22 sept. 1976 (A.C., 1977, 89).

où la victime aurait dû, normalement, avoir rejoint son domicile (...) "³⁰.

Volgens mij kan die mening niet worden bijgetreden. Zij verwacht, lijkt mij, de onderbreking van het traject van de terugweg van het werk³¹ met de onderbreking, zoals te dezen, van de terugkeer van de werknemer naar zijn verblijfplaats of naar de zetel van het bedrijf in het geval waarin wordt aangenomen dat de uitvoering van de arbeidsovereenkomst van de werknemer die een opdracht buiten het bedrijf uitvoert, pas eindigt wanneer hij terugkeert in zijn verblijfplaats of op de zetel van het bedrijf. In het geval van het traject op de terugweg van het werk, gaat men uit van de onderstelling dat de werknemer de plaats waar hij werkt in de zin van artikel 8, §1, tweede lid, eerste zin, van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 heeft verlaten. Hij bevindt zich dus niet meer onder het gezag van zijn werkgever op het ogenblik dat het ongeval op de weg naar en van het werk zich voordoet. De plaats waar hij werkt, in de zin van voornoemd artikel 8, §1, tweede lid, is immers niet gewoon de werkplaats maar de plaats waar de werknemer zich voor de uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst onder het gezag van

³⁰ R. ELST, Commentaar onder cass. 26 sept. 1988, Rev. b. séc. soc. 1989, p. 143.

³¹ Zie o.m. cass. 4 okt. 1999, A.R. S.98.0155.F, nr. 502; 8 nov. 1999, A.R. S.98.0047.F, nr. 591 en de concl. O.M.

de werkgever bevindt³². De toestand is anders wanneer de uitvoering van de arbeidsovereenkomst van een werknemer die buiten het bedrijf een opdracht uitvoert, eindigt bij zijn terugkeer in zijn verblijfplaats of op de zetel van het bedrijf. Dan gebeurt het ongeval dat die werknemer overkomt op de terugweg naar zijn verblijfplaats of naar de zetel van het bedrijf, op een ogenblik waarop de werknemer nog onder het daadwerkelijk of virtueel gezag van de werkgever staat. Daarom is het ongeval dat die werknemer op de terugweg overkomt een arbeidsongeval, tenzij het ongeval is gebeurd op een ogenblik dat de werknemer zijn onafhankelijkheid heeft teruggevonden om een zuiver persoonlijk nut of genoegen na te streven dat dus geen verband houdt met het werk. Maar zodra die onderbreking van de terugweg door de werknemer om persoonlijke redenen stopt, staat hij opnieuw onder het daadwerkelijk of virtueel gezag van de werkgever. Zonder ongeval op de terugweg zou dat daadwerkelijk of virtueel gezag van de werkgever trouwens pas zijn geëindigd bij de terugkeer van de werknemer in zijn verblijfplaats of op de zetel van het bedrijf. Daar ligt volgens mij de verantwoording van de rechtsleer van de arresten van het Hof die zegt dat de rechter moet nagaan of het ongeval al dan niet is gebeurd op een ogenblik dat de getroffene de

³² Cass. 9 juni 1997, A.R. S.96.0182.F, nr. 266, en de concl. O.M., inz.

uitvoering van de arbeidsovereenkomst heeft onderbroken, maar daarentegen niet hoeft na te gaan of de tijdsduur abnormaal is. Die abnormale omstandigheden zijn als dusdanig niet doorslaggevend en het is m.i. dus onjuist te beweren dat het abnormaal tijdstip van het ongeval op zichzelf betekenisvol is.

§2. Het verblijf van een werknemer die een opdracht vervult.

15. Het Hof diende zich eveneens uit te spreken over het ongeval dat een werknemer is overkomen die buitenshuis diende te verblijven om zijn opdracht te vervullen en dat zich tijdens dat verblijf heeft voorgedaan.

16. Een ongeval dat een werknemer die gedurende verscheidene maanden ver van zijn woonplaats moet verblijven om zijn opdracht te vervullen, tijdens dit verblijf overkomt op een ogenblik dat hij zijn opdracht niet uitvoert, is een arbeidsongeval, tenzij het niet werd veroorzaakt door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst³³.

Bull. 1997, p. 654.

³³ Cass. 24 sept. 1984, A.R. 4379, nr. 64, en de concl. adv.-gen. Lenaerts. Over het begrip oorlog en art. 84 Arbeidsongevallenwet, zie cass. 21 nov. 1988, A.R. 6279, nr. 168, en de concl. adv.-gen. Lenaerts.

Het ging in dit geval om een werknemer die een opdracht in Zaïre diende te vervullen en door vroegere Katangese gendarmes werd gedood toen hij poogde naar de bouwplaats "Kamoto" te ontkomen. Het bestreden arrest had geoordeeld dat het overlijden van de betrokkene het gevolg was van een oproer ter plaatse die elke economische activiteit onmogelijk maakte.

Het Hof oordeelt dat een werknemer die, ter uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst, gedurende verscheidene maanden ver van zijn woonplaats moet verblijven om zijn opdracht te vervullen, tijdens de hele duur van dat verblijf zijn arbeidsovereenkomst uitvoert, dat een ongeval overkomen op een tijdstip dat de werknemer zijn opdracht niet uitvoerde, niettemin overkomen is tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst en dat een dergelijk ongeval derhalve een arbeidsongeval is, tenzij bewezen is dat het niet werd veroorzaakt door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

Het Hof beslist hier dus ook dat een ongeval van de werknemer die een opdracht vervult, dat, ingevolge de artikelen 7 en 8 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 een arbeidsongeval is, onder de arbeidsongevallenverzekering valt, ook al is het overkomen ten gevolge van oorlog of

oproer. Krachtens artikel 49 van de Arbeidsongevallenwet is de werkgever verplicht een arbeidsongevallenverzekering aan te gaan en dat artikel laat de partijen niet toe risico's verbonden aan oorlog en oproer uit de verzekering uit te sluiten. In zijn conclusie voor dat arrest van het Hof beklemtoonde procureur-generaal Lenaerts terecht dat de oplossing alleen kon worden gezocht in de specifieke bepalingen van de Arbeidsongevallenwet, met uitsluiting van die van de Verzekeringwet.

Over het begrip ongeval dat overkomen is door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst - dat begrip is onderscheiden van het begrip ongeval dat tijdens die uitvoering is overkomen - dat ik in deze uiteenzetting niet bespreek, wil ik enkel zeggen dat het Hof beslist dat een ongeval dat veroorzaakt is door oproer en dat een werknemer overkomt tijdens de uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst, overkomt door het feit van de uitvoering wanneer daardoor voor de getroffene het risico van het oproer wordt verzwaaard. In zijn conclusie voor het arrest wijst de heer procureur-generaal LENAERTS erop dat die oplossing stoelt op de parlementaire voorbereiding van de oorspronkelijke wet van 1903. Ikzelf ben ervan overtuigd dat die oplossing ook kan worden verantwoord door de overweging dat er hier een oorzakelijk verband bestaat tussen het ongeval en een

omstandigheid die verband houdt met de omgeving waarin de getroffene door de uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst verkeert.

Dat gezegd zijnde keer ik terug naar het begrip ongeval dat tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is overkomen.

Zo de oplossing van het Hof inzake het verblijf van de werknemer die een opdracht uitvoert gemakkelijk te verantwoorden valt door de omstandigheid dat de persoonlijke vrijheid van de werknemer in het algemeen wordt beperkt door de opdracht, wanneer hij door de uitvoering van die opdracht verschillende maanden moet doorbrengen op een plaats buiten zijn woonplaats en het gezag van de werkgever in dat geval dus veel langer wordt uitgeoefend dan een beperkt aantal uren per dag³⁴, dan kan het daarentegen veel moeilijker zijn om een oplossing te vinden wanneer, in een soortgelijke situatie, het ongeval niet alleen gebeurt op een ogenblik dat de werknemer zijn opdracht niet uitvoert maar tijdens de opdracht aan vrijetijdsbesteding doet.

³⁴ Zie D. SIMOENS en K. RUTTEN "Overzicht van rechtspraak (1971-1996): vereiste band tussen arbeidsongeval en uitvoering van de arbeidsovereenkomst", R.D.S. 1997, 4, p. 529, nr. 92; L. VAN GOSSUM, "Les accidents du travail", 5de uitg., Brussel, 2000, p. 57.

17. Het Hof beslist dienaangaande dat een ongeval dat de werknemer die zich gedurende verscheidene dagen op een plaats buiten zijn woning of zijn verblijfplaats dient op te houden om zijn opdracht te vervullen, tijdens dit verblijf overkomt op een ogenblik dat hij zijn opdracht niet uitvoert, een arbeidsongeval is, tenzij het is veroorzaakt doordat hij persoonlijke bezigheden verricht die buiten een normale vrijetijdsbesteding vallen³⁵.

In dit geval diende de getroffene die te Kasterlee in een bankagentschap werkte, een door zijn werkgever georganiseerde opleidings- en vervolmakingscursus te Brussel te volgen en daarvoor van maandag tot vrijdag aldaar te verblijven. De werkgever zorgde op zijn kosten voor logies en betaalde de deelnemers een vergoeding voor maaltijden. Het ongeval gebeurde op een avond toen de getroffene een grote laan overstak tijdens een wandeling en samen met collega's een instelling heeft verlaten met een bord "Bar-Dancing".

Het Hof oordeelt dat een werknemer die gedurende verscheidene dagen buiten zijn woning dient te verblijven om zijn opdracht te vervullen, tijdens de ganse duur van dit verblijf zijn arbeidsovereenkomst uitvoert, dat het ongeval overkomen

tijdens dit verblijf maar op een ogenblik dat de werknemer zijn opdracht niet uitvoerde, niettemin overkomen is tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst en dat het derhalve een arbeidsongeval is, tenzij het niet is veroorzaakt door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst. Het Hof oordeelt dat het ongeval niet is overkomen ten gevolge of door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst wanneer het is veroorzaakt doordat de getroffene, buiten de tijd besteed aan het vervullen van zijn opdracht, in de loop van zijn verblijf in een stad waar zijn verblijfplaats niet is gevestigd, persoonlijke bezigheden verricht die buiten een normale vrijetijdsbesteding vallen. In dit geval beslist het Hof dat het bestreden arrest uit zijn vaststellingen en overwegingen wettig heeft kunnen afleiden dat de werknemer getroffen werd door een arbeidsongeval.

Ik wil hier het probleem van het ongeval dat overkomen is door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst niet verder onderzoeken, het valt immers, zoals ik reeds zegde, buiten het bestek van deze uiteenzetting. Kort gezegd meen ik dat een ongeval niet overkomt door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst wanneer het te wijten is aan het feit dat de getroffene persoonlijke bezigheden

³⁵ Cass. 3 mei 1978, tweede zaak, (A.C. 1978, 1026) met concl. adv.-gen.

verricht die buiten een normale vrijetijdsbesteding vallen omdat het ongeval, in dat geval, geen enkel oorzakelijk verband vertoont met een omstandigheid die verband houdt met het milieu waarin de getroffene wegens de uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst is geplaatst. Er kan zeker niet worden verwacht dat de werknemer die voor de uitvoering van zijn opdracht buiten zijn woonplaats moet verblijven, zijn vrijetijdsbesteding uitsluitend tot zijn hotelkamer beperkt. Om te behoren tot de uitvoering van de arbeidsovereenkomst van de werknemer die een opdracht uitvoert, mag echter wel worden vereist dat de vrijetijdsbesteding een soort rust of ontspanning beoogt, omdat het ongeval ten gevolge van dergelijke vrijetijdsbesteding dan ook gebeurt door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, aangezien de uitvoering van de arbeidsovereenkomst ook rust en ontspanning vereist.

Ik ben van mening dat in de regel overigens het ongeval dat een oorzakelijk verband vertoont met de eigenlijke arbeidsprestatie van de getroffen werknemer, of met enige omstandigheid die verband houdt met de omgeving waarin de getroffen werknemer wegens de uitvoering van zijn

arbeidsovereenkomst is geplaats, door het feit van de uitvoering van die arbeidsovereenkomst is overkomen³⁶.

Dat kan volgens mij bijvoorbeeld het geval zijn van een ongeval ten gevolge van een wespenteek toegebracht aan een werknemer die zijn beroepsactiviteit uitoefent in een lokaal van het bedrijf waar wegens de verstikkende hitte ramen openstaan, omdat die werknemer in dat technisch milieu is geplaats wegens de uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst.

Na die uitweiding over het begrip ongeval dat een werknemer overkomt door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, sluit ik opnieuw aan bij het onderwerp van deze rede, en meer bepaald bij het verblijf van een werknemer die een opdracht vervult.

Ik wijs erop dat ook wat betreft het begrip ongeval dat die werknemer overkomt tijdens de uitvoering van de

³⁶ Zie cass. 11 april 1969 (A.C. 1969, 743); J. CLESSE en V. NEUPREZ, "La notion d'accident du travail", in Chroniques de droit à l'usage du Palais, deel VI, 15 april 1989, p. 11, nr. 8; P. DENIS, "Droit de la sécurité sociale", deel 1, Brussel, 1993, p. 170 en 171, nr. 17; vgl. P. MOREAU, "La causalité en accidents du travail", in Accidents du travail- Une centenaire plein d'avenir, Bull. ass. 2002, Dossier 8, p. 28. Deze laatste auteur maakt blijkbaar geen onderscheid tussen het begrip ongeval tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst en het, volgens de wet nochtans onderscheiden begrip ongeval door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst. Die opvatting lijkt mij de lege late voortvarend wanneer die auteur schrijft dat « la présomption de l'article 7 (de la loi du 10 avril 1971) est donc renversée lorsque l'assureur-loi prouve

arbeidsovereenkomst, de oplossing van het Hof verantwoord kan worden door de omstandigheid dat de persoonlijke vrijheid van de werknemer in globo wordt beperkt door de opdracht, wanneer hij wegens de uitvoering van die opdracht verschillende dagen op een andere plaats dan zijn woonplaats moet verblijven³⁷. In zijn conclusie voor het arrest doet de heer procureur-generaal Lenaerts immers, in hoofdzaak, terecht opmerken dat het recht van de werknemer om ontspanning te nemen een noodzaak is, opdat de arbeid in menswaardige voorwaarden - en overigens ook met de vereiste efficiëntie - kan worden verricht. En wanneer dan de uitoefening van dat recht beperkt wordt ten gevolge van dezelfde arbeid, blijft de werknemer ook tijdens zijn vrije tijd en in zijn vrijetijdsbesteding ten dele in zijn persoonlijke vrijheid beperkt als gevolg van de opdracht die de werkgever hem heeft gegeven en in dezelfde mate afhankelijk van en ondergeschikt aan diezelfde werkgever die hem deze beperking heeft opgelegd. Om die reden mag worden gesteld dat de werknemer tijdens de hele duur van dat verblijf zijn arbeidsovereenkomst uitvoert³⁸.

que l'accident s'est produit alors que le travailleur ne se trouvait pas sous l'autorité, même virtuelle, de son employeur».

³⁷ Zie supra, nr. 16 in fine.

³⁸ Zie concl. adv.-gen. Lenaerts voor cass. 3 mei 1978, tweede zaak, R.W. 1977-1978, kol. 2780; Cour d'appel te Nancy (soc. kamer) 13 febr. 2001, D. 2002, Jurisprudence Commentaires, nr. 19, p. 1515 en de noot H. KOBINA GABA.

Hetgeen in Frankrijk met een rake, zij het zeer eigenzinnige term, een "vodka"-arbeidsongeval heet, kan ik dus ook als dusdanig erkennen. Het nuttigen van alcohol, zeker als die van minderwaardige kwaliteit is, met letsels of zelfs de dood tot gevolg bij een maaltijd die door de klant van de werkgever wordt aangeboden tijdens een beroepshalve uitgevoerde opdracht in het buitenland in soms moeilijke arbeidsomstandigheden, en in benarde huisvestings- en organisatieomstandigheden, kan worden erkend als een ongeval dat tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is overkomen.

Ik wijs erop - maar dat gaat over iets anders - dat, los van de voorgaande beschouwingen, ook rekening dient te worden gehouden met artikel 8, §2, 10°, van de wet van 10 april 1971 dat bepaalt dat met de weg naar en van het werk wordt gelijkgesteld het traject van de plaats waar de werknemer wegens het uitvoeren van een opdracht is of moet verblijven, naar de plaats waar hij zijn ontspanning neemt en omgekeerd, mits de werkgever het niet uitdrukkelijk verbod. Die tekst lijkt mij, inzonderheid wegens de daarin bepaalde mogelijkheid van verbod, te bevestigen dat de persoonlijke vrijheid van de werknemer die een opdracht uitvoert in haar geheel door de opdracht is beperkt wanneer hij, wegens de

uitvoering van die opdracht, verschillende dagen op een andere plaats dan zijn woonplaats moet verblijven.

Afdeling 2. De handelsvertegenwoordigers.

§1. De verplaatsing van de handelsvertegenwoordiger.

18. Het geval van de handelsvertegenwoordiger is even complex als dat van de werknemer die een opdracht vervult³⁹.

Eerzijds brengt de handelsvertegenwoordiger, die, krachtens artikel 4 van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten, ermee belast is cliënteel op te sporen en te bezoeken met het oog op het onderhandelen over en het sluiten van zaken, onder het gezag van zijn werkgever, een belangrijk deel van zijn arbeidstijd door op de openbare weg⁴⁰. Het is uiteraard meer waarschijnlijk dat zich een

³⁹ Sommige auteurs schijnen het geval van de handelsvertegenwoordiger gelijk te stellen met dat van de werknemer die een opdracht vervult. Persoonlijk ben ik ertoe geneigd enkele gemeenschappelijke trekken te vinden in beide situaties veeleer dan te spreken van identieke situaties. zie dienaangaande J. CLESSE en V. NEUPREZ, "La notion d'accident du travail", in Chroniques de droit à l'usage du Palais, VI, 15 april 1989, p. 6, nr. 10; P. DENIS, "Droit de la sécurité sociale", deel I, Brussel, 1993, p. 169, nr. 15; L. VAN GOSSUM, "Les accidents du travail", 5e ed., Brussel, 2000, p. 57.

⁴⁰ Zie M. BONHEURE, "Aspects actuels de la notion et du regime de la preuve des accidents du travail", R.G.A.R. , 1977, 9800/5.

ongeval zal voordoen tijdens een verplaatsing dan in de lokalen van de onderneming.

Anderzijds kan de soms specifieke aard van de opsporing van klanten, bijvoorbeeld in een café of restaurant op een laat uur, twijfels doen rijzen over de vraag of het ongeval wel gebeurd is tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst⁴¹.

Het Hof heeft over die twee vragen uitspraak moeten doen.

19. Wanneer een handelsvertegenwoordiger, op het ogenblik dat hij huiswaarts keert na zijn cliënteel te hebben bezocht, door een ongeval wordt getroffen, dan kan de rechter, op grond van de gegevens van de zaak, wettelijk beslissen dat de handelsvertegenwoordiger op dat ogenblik zijn arbeidsovereenkomst nog uitvoerde en dat het ongeval bijgevolg een arbeidsongeval en geen ongeval op de weg naar of van het werk is⁴².

Het Hof grondt de oplossing op de overweging dat de ongevallen, die de handelsvertegenwoordiger overkomen op de

⁴¹ Zie D. SIMOENS en K. RUTTEN, "Overzicht van rechtspraak (1971-1996): vereiste band tussen arbeidsongeval en uitvoering van de arbeidsovereenkomst", R.D.S. 1997, 4, p. 509, nr. 28.

menigvuldige trajecten die hij aflegt om zijn cliënteel te bezoeken, ook gedurende het laatste traject dat hij aflegt om huiswaarts te keren, geacht kunnen worden hem overkomen te zijn tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

20. De oplossing draagt onze goedkeuring weg maar, m.i. spreekt het voor zich dat de werkgever daarvan zo nodig moet kunnen afwijken als hij bewijst dat de vertegenwoordiger op het ogenblik van het ongeval, dat hem op het laatste traject overkwam, zelfstandig had gehandeld voor zijn eigen belang of genoeg en dus zonder verband met het opsporen of bezoeken van cliënteel⁴³. Zelfs als wordt aangenomen dat de uitvoering van de arbeidsovereenkomst van de handelsvertegenwoordiger in de regel begint zodra de werknemer zijn woonplaats verlaat en voortduurt tot hij naar huis terugkeert, zie ik niet in waarom er op dat punt een verschil zou moeten bestaan tussen de handelsvertegenwoordiger en de werknemer die een opdracht vervult. Het spreekt nochtans vanzelf dat de rechter het feit dat een werknemer is blijven hangen in een café of restaurant in feite verschillend kan beoordelen naargelang het een werknemer in opdracht dan wel een handelsvertegenwoordiger betreft, aangezien laatstgenoemde wegens de aard van zijn

⁴² Cass., 13 jan. 1971, (A.C., 1971, 462); 18 juni 1975 (ibid. 1975, 1107).

⁴³ Vgl. supra, nr. 13 in fine.

werk ongetwijfeld veel gemakkelijker geneigd zal zijn iets te drinken of te eten met een klant of een mogelijke klant.

§ 2. Het opsporen van cliënteel in een café of restaurant op een laat uur.

21. De bovenstaande overweging is het Hof niet ontgaan. Het beslist immers precies dat de rechter, die erop wijst dat een handelsvertegenwoordiger krachtens zijn arbeidsovereenkomst geheel zijn activiteit aan de verkoop van voertuigen moet besteden, met het gevolg dat de zaken op het kantoor of elders konden worden afgesloten, daar alleen het aanvangsuur van de arbeid door deze overeenkomst was vastgesteld, wettelijk kan beslissen dat, wegens het specifiek karakter van dit beroep en rekening houdende met de nauwkeurig opgegeven feiten, de aanwezigheid van deze werknemer in een café tot drieëntwintig uur geboden was door de uitoefening van zijn beroep en dat hij gedurende deze tijdspanne als ondergeschikte arbeidde⁴⁴.

Te dezen had de feitenrechter onder meer onderstreept dat de getroffen verkoper was van vrachtwagens, dat hij zijn avond tot drieëntwintig uur besteed had aan de uitoefening van zijn

⁴⁴ Cass., 31 mei 1972 (A.C., 1972, 922).

beroep, daar er weinig bestellingen van vrachtwagens zijn, er lange besprekingen aan voorafgaan en contacten met eventuele kopers van dat product vaak plaatsvonden buiten de kantooruren en in openbare etablissementen, dat het gedrag en de ijver van de getroffene bij het opsporen van mogelijke klanten, zelfs 's avonds, verantwoord waren door het feit dat de getroffene pas in dienst genomen was en voornamelijk op commissie werkte.

De bovenstaande opmerkingen gelden welteverstaan evengoed in het geval van een café als in dat van een restaurant of analoog etablissement.

Afdeling 3. Ongevallen tijdens een pauze of een rusttijd.

§ 1 Het ongeval dat gebeurt tijdens een rusttijd op de plaats van het werk of in de onmiddellijke omgeving is een ongeval dat zich voordoet tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

22. Een ongeval dat de werknemer overkomt tijdens een pauze of rusttijd is een arbeidsongeval wanneer de werknemer die pauze of die rusttijd doorbrengt op de plaats van het werk

zelf of in de onmiddellijke omgeving, tenzij het ongeval het gevolg is van persoonlijke bezigheden die buiten de normale besteding van de rusttijd vallen⁴⁵.

Het Hof baseert die oplossing hierop dat de werknemer die de rusttijd gedurende welke de arbeid onderbroken wordt, doorbrengt op de plaats van het werk zelf of in de onmiddellijke omgeving, onder het gezag van de werkgever blijft. Bijgevolg doet het ongeval, dat gedurende die rusttijd gebeurt, zich voor tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst en is zodanig ongeval een arbeidsongeval, tenzij vaststaat dat het niet is veroorzaakt door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst. Het Hof beslist dat het ongeval niet gebeurt door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst wanneer dat ongeval het gevolg is van persoonlijke bezigheden die de getroffene gedurende de rusttijd verricht en die buiten de normale besteding van de rusttijd vallen.

Het weze nogmaals gezegd, ik ga hier niet nader in op de gedachtegang van het Hof in verband met het begrip ongeval dat een werknemer overkomt door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst. Ik beperk mij ertoe te verwijzen

naar de bovenstaande beschouwingen over het begrip ongeval dat een werknemer overkomt door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, toen ik de kwestie behandelde van het verblijf van de werknemer die een opdracht uitvoert⁴⁶. Ik voeg er alleen aan toe dat een ongeval niet gebeurt door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst wanneer dat ongeval het gevolg is van persoonlijke bezigheden die de getroffene gedurende de rusttijd verricht en die buiten de normale besteding van de rusttijd vallen, aangezien de aldus omschreven persoonlijke bezigheden van de getroffene m.i. in dat geval niet in oorzakelijk verband staan met de een of andere omstandigheid die verband houdt met de omgeving waarin de getroffene verkeert wegens de uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst. Dergelijke persoonlijke bezigheden van de getroffene verschaffen te dezen geen aanvaardbare vorm van rust, daar de aanvaardbare vorm van rust te dezen die is welke past bij de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, bijvoorbeeld een wandeling gedurende de middagpauze met de uitdrukkelijke of stilzwijgende toestemming van de werkgever of nog het lezen van een boek of dagblad in de refter van de onderneming gedurende diezelfde pauze.

⁴⁵ Cass., 3 mei 1978, eerste zaak (A.C., 1978, 1026) met concl. adv.-gen. Lenaerts., in R.W. 1977-1978, kol. 2775 e.v., inz. kol. 2776 tot 2780; 15 jan. 1979 (ibid., 1978-79, 546).

⁴⁶ Zie supra, nr. 17.

In verband met het ongeval dat een werknemer overkomt gedurende een pauze of een rusttijd en het begrip ongeval dat een werknemer overkomt tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst heb ik gezegd dat het Hof zijn oplossing hierop baseert dat de werknemer die de rusttijd gedurende welke de arbeid onderbroken wordt, doorbrengt op de plaats van het werk zelf of in de onmiddellijke buurt, onder het gezag van de werkgever blijft staan. Persoonlijk ben ik geneigd die oplossing te baseren op het feit dat het gezag van de werkgever niet beperkt is tot de arbeidstijd⁴⁷ maar ook de pauzes en de rusttijden bestrijkt, aangezien, krachtens de artikelen 4, 6, 11, 12 en 14 van de wet van 8 april 1965 tot instelling van de arbeidsreglementen, het in beginsel aan de werkgever staat het tijdstip en de duur van de rusttijden te bepalen en aangezien, zoals procureur-generaal Lenaerts opmerkt, krachtens de artikelen 54, 102 en 103 van het algemeen reglement, titel II, houdende algemene bepalingen betreffende de arbeidshygiëne, alsmede de veiligheid en de gezondheid van de arbeiders, de werknemer gehouden is bepaalde verplichtingen in acht te nemen tijdens een pauze of rusttijd op de plaats van het werk⁴⁸. I.v.m. laatstgenoemd punt haal ik als voorbeelden aan het verbod

⁴⁷ Zie adv.-gen. Lenaerts., cass., 3 mei 1978, eerste zaak, R.W. 1977-1978, kol. 2779

⁴⁸ Zie concl. adv.-gen. Lenaerts, cass., 3 mei 1978, eerste zaak, R.W. 1977-1978, kol. 2780 en noot 18.

voor de werknemer om te rusten op gevaarlijke of ongezonde plaatsen, zoals daken en steigers, of nog het principiële verbod voor de werknemer om zijn maaltijden elders te gebruiken dan in de refter.

Aan de oplossing van het Hof is een andere verantwoording gegeven die mij persoonlijk niet overtuigt, namelijk dat de werknemer tijdens de rusttijden niet over een volledige vrijheid beschikt omdat die tijden van werkonderbreking hem worden toegekend met de bedoeling hem in staat te stellen te eten en zich te ontspannen en niet met andere bedoelingen; volgens die zienswijze gebeurt het ongeval dat de getroffene gedurende die rusttijden overkomt om die redenen dus tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst⁴⁹. Die verantwoording overtuigt mij persoonlijk niet omdat, zoals ik heb opgemerkt, het criterium van het doel van de pauze of de rusttijd m.i. veeleer verband houdt met het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst dan met het gezag van de werkgever. Het ongeval dat de werknemer overkomt tijdens een pauze of een rusttijd en dat het gevolg is van een andere bezigheid dan eten of ontspanning van de werknemer is immers geen ongeval dat hem overkomt door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst. Het begrip ongeval dat gebeurt

tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst en het begrip ongeval dat gebeurt door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst zijn evenwel onderscheiden begrippen die niet met elkaar mogen worden verward.

23. Zo nodig, maar dat is m.i. overbodig, kan de rechter de overweging dat de werknemer gedurende de rusttijd op de plaats van het werk of in de onmiddellijke omgeving onder het gezag van de werkgever staat baseren op verschillende vaststellingen.

De rechter kan onder meer het feit dat de getroffene voor zijn bezigheden tijdens de pauze onder het gezag van de werkgever staat wettig afleiden uit de omstandigheid dat het ongeval zich voordoet naar aanleiding van werkzaamheden die door de werkgever zijn toegestaan en die in nauw verband staan met het doel van de onderneming. Dat is, bijvoorbeeld, het geval met het ongeval dat zich tijdens de middagpauze voordoet wanneer een werknemer met zijn eigen voertuig een proefrit op de weg uitvoert nadat aan dat voertuig werkzaamheden zijn uitgevoerd in de garage die voornoemde werknemer en de getroffene tewerkstelt, aangezien voornoemde werkzaamheden zijn uitgevoerd met de toestemming van de

⁴⁹ P. DENIS, "Droit de la sécurité sociale", dl. I, Brussel, 1993, p.

werkgever of diens afgevaardigde en de getroffene voor de uitvoering van de onderscheiden taken niet kon worden gemist⁵⁰.

Zo blijft ook de werknemer die de pauze tijdens welke de arbeid onderbroken wordt, gedeeltelijk doorbrengt op de plaats van de uitvoering van het werk en ze gedeeltelijk, bij wijze van ontspanning, gebruikt om een wandeling te maken in de onmiddellijke omgeving, terwijl hem dat niet verboden is, onder het gezag van de werkgever⁵¹.

§ 2. Het ongeval dat een werknemer overkomt tijdens een rusttijd op een plaats die niet de plaats van het werk is of die niet in de onmiddellijke omgeving ervan gelegen is, is geen ongeval dat gebeurt tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

24. In tegenstelling tot de bovenstaande opmerkingen kan de feitenrechter uit de vaststelling dat het ongeval geen ongeval is dat de werknemer op de plaats van het werk of tijdens de werkuren is overkomen, daar deze tijdens een pauze

169, nr. 14.

⁵⁰ Zie cass., 3 mei 1978, eerste zaak (A.C., 1978, 1026), met concl. adv.-gen. Lenaerts, in R.W. 1977-78, kol. 2775 e.v., inz. kol. 2776, 2783 en 2784.

vrijwillig en buiten weten van zijn werkgever is gaan werken op het bouwwerk van een derde, wettig afleiden dat de getroffene op het ogenblik van het ongeval niet onder het gezag van zijn werkgever stond en dat het ongeval hem bijgevolg niet is overkomen tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst⁵².

Afdeling 4. Het ongeval dat een werknemer overkomt gedurende een vrijetijdsbesteding die verband houdt met de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

25. Wettig is de beslissing dat het ongeval dat een werknemer tijdens de, zelfs vrijwillige, deelneming aan een voetbalwedstrijd overkwam, een arbeidsongeval is wanneer de rechter vaststelt dat de werknemer speelt in één van de voetbalploegen van de onderneming die kampioenschappen tussen de ploegen inricht op terreinen in het bedrijf, dat de werkgever die wedstrijden aanmoedigde ten einde de arbeidsgeest te bevorderen, dat de aldus opgeofferde uren weliswaar niet werden betaald, doch de werkgever werktijdverminderingen toestond en de mogelijkheid bood om die in te halen, dat hij in het bedrijf op de terreinen en de

⁵¹ Zie cass., 15 jan. 1979 (A.C., 1978-79, 546).

⁵² Cass., 18 feb. 1976 (A.C., 1976, 712).

kleedkamers zijn gezag bleef uitoefenen op het personeel dat daar mocht komen, vermits hij te allen tijde kon komen kijken en zelfs het verlof om te spelen kon intrekken of misbruiken kon bestraffen⁵³.

Dat arrest van het Hof is hierop gegrond dat de rechter uit die omstandigheden wettig heeft kunnen afleiden dat de werknemer onder het gezag van de werkgever stond op het ogenblik waarop het ongeval zich voordeed, dat is tijdens de voetbalwedstrijd, ook al was de deelneming aan die wedstrijd vrijwillig.

Die gedachtegang valt te dezen gemakkelijk te verantwoorden, zelfs als de sportmanifestatie plaatsvindt buiten de normale werkuren; de gezagsverhouding is immers niet noodzakelijk beperkt tot de werktijd⁵⁴.

Soms kan de oplossing evenwel delicateser zijn.

De rechtsleer voert als mogelijke bewijzen voor het feit dat de werkgever over de getroffen gezag uitoefent of kan uitoefenen de volgende gegevens aan: het feit dat de werkgever eigenaar is van de sportinstallaties, zijn

⁵³ Cass., 3 okt. 1983, AR. 6862, nr. 61.

logistieke steun, de aanpassing van de werkuren, de bekendmaking van de resultaten in het blad van de onderneming maar niet in een officieel blad of nog het feit dat alleen personeelsleden van de onderneming deel uitmaken van de vereniging⁵⁵.

26. In de zich te dezen voordoende gevallen dat het ongeval de werknemer overkomt tijdens vrijetijdsactiviteiten die geen enkel verband hebben met de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, is er geen sprake van een arbeidsongeval.

Het Hof heeft dienaangaande impliciet geoordeeld dat het loutere feit dat de werknemer door zijn werkgever was uitgenodigd om deel te nemen aan een geschenkreis die aan die werkgever was aangeboden door een van zijn leveranciers, geen voldoende reden was om te beslissen dat die vrije tijd in verband stond met de uitvoering van de arbeidsovereenkomst⁵⁶. Volgens het Hof verantwoordt de rechter wettig zijn beslissing dat een ongeval niet is overkomen tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst en derhalve geen arbeidsongeval is, wanneer hij erop wijst dat

⁵⁴ Zie supra, nrs. 6 tot 8.

⁵⁵ Zie D. SIMOENS en K. RUTTEN, "Overzicht van rechtspraak (1971-1996): vereiste band tussen arbeidsongeval en uitvoering van de arbeidsovereenkomst", R.D.S. 1997, 4, p. 527, nr. 86.

dit ongeval zich in een vakantieclub in het buitenland heeft voorgedaan tijdens een verblijf dat was georganiseerd door een leverancier van de werkgever, door wie de door het ongeval getroffen werknemer was aangewezen om eraan deel te nemen, zonder dat die werknemer evenwel met een of andere opdracht in verband met zijn arbeidsovereenkomst werd belast.

Persoonlijk aarzel ik om mij bij de oplossing van het arrest aan te sluiten. Wat volgens mij telt is het feit dat de werkgever zijn gezag uitoefent of kan uitoefenen over de getroffene⁵⁷. Zowel de overwegingen die het Hof in zijn arrest van de feitenrechter overneemt als die van het arrest van het Hof zelf schijnen m.i. evenwel af te wijken van dat nochtans doorslaggevende criterium, doordat ze enkel de nadruk leggen op de omstandigheid dat de getroffene door de werkgever niet met enige opdracht in verband met zijn arbeidsovereenkomst werd belast. Het zelfs uitsluitend toeristisch karakter van een verblijf sluit daarom nog niet uit dat de werkgever tijdens de duur van dat verblijf zijn gezag uitoefent of kan uitoefenen wanneer de rechter vaststelt dat de getroffene door zijn werkgever is uitgenodigd om in het buitenland te verblijven.

⁵⁶ Cass., 17 okt. 1988, AR. 8399, nr. 92.

27. In het bijzonder geval van de vrijetijdsbesteding van een zeeman beslist het Hof dat het ongeval dat hem overkwam terwijl hij met de toestemming van de kapitein aan wal was om zich te ontspannen, een ongeval is dat zich voordoet tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst⁵⁸. De oplossing moet logischerwijze in verband worden gebracht met die welke wordt aangenomen in het geval van een ongeval dat gebeurt op een ogenblik waarop de werknemer die een opdracht uitvoert vrije tijd neemt naar aanleiding van de opdracht⁵⁹.

Afdeling 5. Het ongeval dat de werknemer overkomt
tijdens de werkonderbreking.

28. Naar aanleiding van het geval waarin het ongeval gebeurt tijdens de werkonderbreking heeft het Hof in het bijzonder de belangrijke regel beklemtoond volgens welke de gezagsverhouding niet noodzakelijkerwijs beperkt blijft tot de werktijd en de uitvoering van de arbeidsovereenkomst niet altijd samenvalt met de uitvoering zelf van het werk.

⁵⁷ Zie supra, nr. 4.

⁵⁸ Zie cass., 26 april 1982, AR. 3389 (A.C., 1981-82, nr. 493), impliciete oplossing. Dat arrest moet evenwel thans met omzichtigheid worden gelezen, want, enerzijds, vermeldt het dat, blijkens de vaststellingen van de bestreden beslissing, het ongeval gebeurd is op de weg tussen de plaats waar de zeeman zijn vrije tijd had doorgebracht en de haven waarin het schip lag, maar, anderzijds, maakt het geen toepassing van artikel 8, § 2, 10°, van de Arbeidsongevallenwet omdat die bepaling ten tijde van het ongeval nog niet van toepassing was.

⁵⁹ Zie supra, nr. 17.

Het begrip werkonderbreking wordt in de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten niet gepreciseerd; het moet worden uitgelegd al naargelang van de omstandigheden. De onderbreking kan voortvloeien uit de gebruiken of zelfs door de partijen geïmproviseerd zijn.

Een werkonderbreking heeft op zich niet de schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst tot gevolg omdat de plaats en de tijd van uitvoering van de arbeidsovereenkomst een ruimer begrip vormen dan dat van plaats en tijd van uitvoering van het werk. De plaats en de tijd van uitvoering van de arbeidsovereenkomst zijn iedere plaats en ieder ogenblik waarop de werknemer onder het werkelijke of het virtuele gezag van de werkgever staat. De uitvoering van de arbeidsovereenkomst wordt dus ongetwijfeld niet geschorst, indien het werk is onderbroken met de uitdrukkelijke of stilzwijgende toestemming van de werkgever, en de rechter beslist wettig dat een ongeval zich voordoet tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, indien dit ongeval heeft plaatsgehad tijdens een uitstap, met een voertuig, waartoe de werknemer, die erdoor getroffen werd, door zijn werkgever werd uitgenodigd, en indien de werknemer, die enkel weer op de bouwplaats kon teruggebracht worden op het uur dat voor zijn werkgever paste, aldus onder diens gezag is blijven

staan⁶⁰. Te dezen hadden de getroffenen hun werk onderbroken en had de werkgever hen in zijn auto meegenomen om naar de ronde van Frankrijk te gaan kijken; na de rit had de werkgever beloofd die werknemers naar de bouwplaats terug te voeren, hetzij om het werk te hervatten, hetzij om er de vervoermiddelen te kunnen nemen waarmee zij naar huis terugkeerden.

Afdeling 6. Het ongeval dat de werknemer overkomt tijdens de schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

29. Het ongeval dat de werknemer overkomt tijdens de schorsing van de uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst is in beginsel, per definitie, geen ongeval dat de werknemer overkomt tijdens de uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst, aangezien die uitvoering is geschorst en de werknemer gedurende die schorsing in beginsel niet langer onder het gezag van zijn werkgever staat⁶¹. Dit is evenwel niet het geval indien de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, ondanks de wettelijke grond tot schorsing van de uitvoering ervan, is voortgezet met de uitdrukkelijke of de stilzwijgende toestemming van de werkgever en de

⁶⁰ Cass., 7 nov. 1968 (A.C., 1969, 270) en noot W.G.

getroffene⁶². Die regels gelden uiteraard onverminderd de toepassing van die betreffende het ongeval op de weg naar en van het werk⁶³.

Ik ga bij elk van die drie overwegingen stilstaan en ze van commentaar voorzien.

30. Tijdens de schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is iedere partij, behoudens de uit de wet voortvloeiende uitzonderingen, bevrijd van haar verplichtingen tegenover de andere partij en is zij in de onmogelijkheid de rechten, die zij uit de overeenkomst put, te doen gelden⁶⁴. Derhalve is geen arbeidsongeval, het ongeval dat de werknemer overkomt wanneer hij tijdens de schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst naar huis terugkeert na een geneesheer te hebben geraadpleegd in verband met de gevolgen van een vorig arbeidsongeval⁶⁵. Volgens het Hof verantwoordt het standpunt volgens hetwelk de

⁶¹ Zie M. BONHEURE, "Aspects actuels de la notion et du régime de la preuve des accidents du travail", R.G.A.R., 1977, 9800/4.

⁶² Zie P. DENIS, "Droit de la sécurité sociale", I, Brussel, 1993, p. 170, nr. 16. I.v.m. de mogelijkheid dat de uitvoering van de arbeidsovereenkomst wordt geschorst in een niet bij de wet bepaald geval, zie cass. 23 nov. 1967 (A.C., 1968, 421) met concl. adv.-gen. Colard, in J.T., 1968, p. 41 e.v.

⁶³ Zie J. CLESSE en V. NEUPREZ, "La notion d'accident du travail", in Chroniques de droit à l'usage du Palais, VI, 15 april 1989, pp. 7 tot 10, nrs. 1.3.

⁶⁴ Cass., 25 nov. 1970 (A.C., 1971, 286); 24 maart 1980 (ibid., 1979-80, nr. 466.) met concl. adv.-gen. Lenaerts., in R.W. 1980-1981, kol. 108

raadpleging van een geneesheer i.v.m. de gevolgen van een vorig ongeval geen verband houdt met de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, omdat die raadpleging tot doel had de werknemer in staat te stellen opnieuw te gaan werken, de toepassing van de arbeidsongevallenwet niet, aangezien bovengenoemde, door de werknemer aangevoerde omstandigheid niet impliceert dat hij ten tijde van het ongeval onder het gezag van de werkgever stond.

31. De werkgever en de werknemer kunnen nochtans overeenkomen dat het bedongen werk tijdens een periode die de wet als "schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst" aanmerkt, geheel of gedeeltelijk wordt verricht. Wanneer werkgever en werknemer overeenkomen dat de bedongen arbeid tijdens een periode die de wet als "schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst" aanmerkt, toch geheel of gedeeltelijk wordt verricht, is het ongeval dat de werknemer treft op het ogenblik dat hij de overeengekomen arbeid verricht, overkomen tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst; de werknemer die de bedongen arbeid verricht, voert de arbeidsovereenkomst uit, ook al verbiedt

e.v. I.v.m. het evenwel betrekkelijk karakter van de bevrijding van de verplichtingen, zie cass., 2 mei 1983, AR. 6472, nr. 479.

⁶⁵ Cass., 25 nov. 1970 (A.C., 1971, p. 286).

een wettelijke bepaling, zelfs van openbare orde, die arbeid te verrichten⁶⁶.

Het Hof baseert de oplossing hierop dat, wanneer de wet bepaalt dat de uitvoering van de arbeidsovereenkomst wordt geschorst, de werknemer het recht heeft de bedongen arbeid niet te verrichten, maar dat een dergelijke wetsbepaling geen verbod inhoudt arbeid te verrichten of te laten verrichten. Het Hof heeft dit arrest gewezen naar aanleiding van een ongeval dat een handelsvertegenwoordiger overkwam die gewerkt had tijdens een verlof dat hij gekregen had gedurende zijn inobservatiestelling in een instelling van de gezondheidsdienst van het leger.

In zijn conclusie bij het arrest van het Hof merkt procureur-generaal Lenaerts op dat het uitgangspunt van de schorsingswetgeving de te beschermen werknemer is wanneer het hem onmogelijk is te arbeiden. Het niet uitvoeren van de overeenkomst wordt hem dan niet als een tekortkoming aan zijn contractuele verplichtingen aangerekend. Maar, vervolgt procureur-generaal Lenaerts, de schorsingsregeling beoogt hoegenaamd niet de werknemer te verbieden te werken, wanneer het in diezelfde omstandigheden uitzonderlijk toch mogelijk

⁶⁶ Cass., 10 jan. 1983, AR. 3669, nr. 270, met concl. adv.-gen. Lenaerts, in R.W. 1982-1983, kol. 2066 e.v., inz. kol. 2067.

zou zijn arbeid te verrichten. De eminente magistraat die op dat punt schijnt af te wijken van het arrest, wijst evenwel erop dat bijzondere bepalingen die niet volgen uit de artikelen 26 en volgende van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten de werknemer soms uitdrukkelijk het verbod kunnen opleggen te arbeiden. Dat is het geval met artikel 2, derde lid, van de gecoördineerde wetten van 28 juni 1971 tot aanpassing en coördinatie van de wetsbepalingen betreffende de jaarlijkse vakantie van de werknemers, naar luid waarvan het recht op jaarlijkse vakantie aan de werknemers verworven is niettegenstaande elke strijdige overeenkomst en het de werknemers verboden is van de vakantie waarop zij recht hebben af te zien. Dat is ook het geval met artikel 39, tweede lid, van de Arbeidswet van 16 maart 1971, krachtens hetwelk de zwangere werkneemster geen arbeid mag verrichten vanaf de zevende dag die de vermoedelijke datum van de bevalling voorafgaat tot het verstrijken van een periode van acht weken die begint te lopen op de dag van de bevalling.

Persoonlijk zou ik hier eerder aan artikel 7, eerste lid, van de wet van 10 april 1971 de voorrang geven boven de overige wetsbepalingen. Zoals gezegd bepaalt dat artikel met name dat voor de toepassing van de Arbeidsongevallenwet als arbeidsongeval wordt aangezien elk ongeval dat een werknemer

tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst overkomt. Indien laatstgenoemde, ondanks het hem uitdrukkelijk opgelegde verbod om te werken, met de uitdrukkelijke of stilzwijgende toestemming van de werkgever heeft gewerkt, is de uitvoering van de arbeidsovereenkomst voortgezet en derhalve volgt uit de bewoordingen zelf van voormeld artikel 7 dat de Arbeidsongevallenwet moet worden toegepast. Een andere oplossing zou niet verenigbaar zijn met de grondregel waarop ik reeds herhaaldelijk heb gewezen en volgens welke het ongeval dat zich voordoet op het ogenblik dat de werknemer onder het werkelijke of virtuele gezag van de werkgever staat, een ongeval is dat gebeurt tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

Indien de werknemer, ondanks de wettelijke grond tot schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, toch wil werken, kan hij de voordelen van de toepassing van de Arbeidsongevallenwet alleen genieten indien de werkgever uitdrukkelijk of stilzwijgend akkoord gaat met de voortzetting van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst. In beginsel kennen de artikelen 26 en volgende van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten aan de werknemer niet het recht toe te eisen dat hij zou werken zonder het akkoord van de werkgever. Nemen we het voorbeeld dat door procureur-generaal Lenaerts besproken wordt in zijn

conclusie: de werkgever die de werknemer gedurende de periode dat hij onder de wapens was, door iemand anders heeft vervangen, kan niet worden gedwongen de aldus getroffen regeling te herzien.

32. Bij het onderzoek van de regels betreffende het ongeval dat de werknemer overkomt tijdens de schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst mag, zoals ik heb gezegd, evenmin de eventuele invloed van de regels betreffende het ongeval dat zich voordoet op de weg naar en van het werk niet uit het oog worden verloren.

Ik zal uiteraard niet uitweiden over dat delicate onderwerp dat buiten het kader van deze rede valt, maar ik vermeld als voorbeeld het arrest waarin het Hof heeft beslist dat de werknemer wiens arbeidsovereenkomst is geschorst wegens zijn aan een vroeger ongeval te wijten arbeidsongeschiktheid, van de plaats komt waar de arbeid wordt verricht, wanneer hij naar huis terugkeert van een plaats waarnaar hij zich heeft begeven op aanwijzing van zijn werkgever en ter uitvoering van een uit de arbeidsovereenkomst voortvloeiende verplichting, te dezen na zijn bezoek aan een geneesheer; het nieuwe ongeval dat zich op die weg voordoet is derhalve,

volgens het Hof, een ongeval op de weg naar en van het werk⁶⁷.

Afdeling 7. Het ongeval dat de werknemer overkomt
na de beëindiging van de arbeidsovereenkomst.

33. Het ongeval dat de werknemer overkomt na de beëindiging van de arbeidsovereenkomst, gebeurt niet tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst⁶⁸.

De oplossing spreekt voor zich, aangezien de partijen na de ontbinding van de arbeidsovereenkomst per definitie de overeenkomst niet meer uitvoeren.

34. Wanneer de rechter vaststelt dat de arbeidsovereenkomst met tijdsbepaling tussen de getroffene en zijn werkgever beëindigd is en het ongeval gebeurde terwijl de getroffene op weg was naar het dispensarium van de verzekeraar van zijn vroegere werkgever, met het oog op een controle na een eerste ongeval, schendt hij derhalve artikel 7 van de Arbeidsongevallenwet door te beslissen dat het tweede ongeval

⁶⁷ Cass., 9 okt. 1974 (A.C., 1975, 179) en noot 1, p. 166 over de andersluidende conclusie van adv.-gen. Lenaerts. Vgl. cass., 24 maart 1980 (ibid., 1979-80, nr. 466) met concl. adv.-gen. Lenaerts, in R.W. 1980-1981, kol. 108 e.v.,

⁶⁸ Zie J. CLESSE en V. NEUPREZ, "La notion d'accident du travail", in Chroniques de droit à l'usage du Palais, VI, 15 april 1989, p. 7, nr.

een arbeidsongeval is, op grond dat de werknemer gewond werd door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst en toen hij een uit de overeenkomst voortvloeiende verbintenis vervulde⁶⁹.

Het Hof baseert de oplossing hierop dat voormeld artikel 7 impliceert dat er op het ogenblik van het ongeval tussen de getroffene en zijn werkgever een arbeidsovereenkomst bestaat en dus dat er tussen de eerste en de tweede een verhouding van ondergeschiktheid bestaat.

35. Wat betreft de vaststelling van het tijdstip waarop de beëindiging van de overeenkomst kan worden tegengeworpen aan de geadresseerde van het ontslag om dringende reden, beslist het Hof dat het ontslag om een dringende reden een einde aan de arbeidsovereenkomst maakt op het ogenblik dat de partij die het geeft, aan de andere partij ter kennis brengt dat zij de overeenkomst wil beëindigen; de beëindiging van de overeenkomst kan echter aan de geadresseerde eerst worden tegengeworpen op het ogenblik dat deze in staat is gesteld om van het hem ter kennis gebrachte ontslag kennis te nemen⁷⁰.

1.3.1.; P. DENIS, "Droit de la sécurité sociale", I, Brussel, 1993, p. 170, nr. 16.

⁶⁹ Cass., 9 sept. 1985, AR. 7307-7355, nr. 10

⁷⁰ Cass., 14 jan. 1991, AR. 8679, nr. 241 en noot 1 p. 433 over de andersluidende conclusie van het O.M.; vgl. cass., 21 juni 1999, AR. S.97.0058.F-S.97.0128.F, nr. 379, met concl. O.M., inz. pp. 903 en 904.

Besluit.

Mijnheer de Eerste Voorzitter,
Mijnheer de Procureur-generaal,
Mevrouwen, Mijne heren,

36. Met die enkele overwegingen heb ik dus, uitgaande van de in de arresten van het Hof vervatte leer, in het kort de beginselen willen omschrijven die van toepassing zijn op het begrip ongeval tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

Die reflecties waren in de eerste plaats bedoeld om enkele oriëntatiepunten te formuleren.

37. In zijn rede over de rechtsstaat, uitgesproken op de plechtige openingszitting van 1 september 1989 herinnerde procureur-generaal Krings eraan dat het lid van het openbaar ministerie, dat overeenkomstig de wettelijke voorschriften het woord voert, zelf instaat voor het standpunt dat hij uiteenzet, in geen enkel opzicht het standpunt van het Hof weergeeft en niet de spreekbuis is van wie dan ook⁷¹.

⁷¹ Zie "Enkele beschouwingen betreffende rechtsstaat, scheiding der machten en rechterlijke macht", rede uitgesproken door procureur-generaal M.E. Krings op de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie op 1 september 1989, A.C., 1989-1990, p. 3.

38. Na mijn juridische analyse voel ik daarom geen enkele schroom om U deelgenoot te maken van mijn overtuiging dat de arbeidsongevallen nopen tot verandering van bepaalde vormen van organisatie van het werk. De opvatting dat "het arbeidsongeval nu eenmaal tot het beroep behoort" moet worden uitgebannen. Daarentegen toont het feit dat, volgens onderzoekers, werknemers met preciaire arbeidsovereenkomsten meer ongevallen hebben dan andere, aan dat het verschijnsel verband houdt met de organisatie van de productie en geen fataliteit is⁷².

Welke risico's zullen de zwakste werknemers in een werkomgeving waar de rentabiliteit geen ijdel woord is niet nemen om te pogen hun zwakheid te compenseren?

Ik hoop niemand te kwetsen maar de volgende bedenking waarmee ik eindig verdient m.i. uw aandacht, hoe hard en elliptisch ze ook mag zijn. Zij gaat terug op de "Kerstboodschap 2001" van dominee Konrad RAISER, secretaris-generaal van de Oecumenische Raad der Kerken.

⁷² Zie "Le Monde" van woensdag 5 december 2001, p. 22, artikel van F. LEMAITRE, "Un phénomène qui reste sous-évalué".

Tijd is geld, wordt gezegd. Degenen die veel geld hebben, hebben echter zelden tijd en de zwaksten hebben misschien wel tijd maar weinig geld⁷³.

- * -

Na deze excellente juridische les die ik met reden heb toevertrouwd aan de heer eerste advocaat-generaal, die als onbetwiste specialist terzake een onderwerp heeft behandeld dat sedert het bestaan van de arbeidsgerechten nog nooit ter sprake was gekomen in een openingsrede voor dit Hof, komt het mij uit eerbied voor de traditie toe de overledenen te gedenken.

Reeds bij de aanvang van het gerechtelijk jaar 2001-2002, namelijk op 15 september 2001, overleed emeritus procureur-generaal Baron Raymond Charles in intieme kring.

Het Hof en de Balie van cassatie herinneren zich de hulde die hem op 12 november 2001 werd gebracht, zodat het niet nodig is de bewoordingen ervan te herhalen. Die dag verliep zeer emotioneel: de herinnering aan hem zal niet vervagen bij die

⁷³ Zie de "Kerstboodschap 2001" van dominee Konrad RAISER, Secretaris-generaal van de oecumenische Raad der Kerken, in "Klank en Licht", driemaandelijks informatieblad voor de protestantse radio en televisie, Brussel, nr. 1, januari-februari-maart 2002, p. 1.

generaties van magistraten die gevormd zijn door die leider met zijn nobel voorkomen, wiens natuurlijk gezag vooral hem dicht bracht bij degenen die hem als collega en als korpschef hebben gekend.

Het Hof en de Balie van cassatie hadden geen andere overlijdens te betreuren.

Laten wij dus samen verdergaan, raadsheren en advocaten-generaal, referendarissen en magistraten met opdracht, attachés, griffiers en secretarissen, leden van de griffie en van het secretariaat van het parket, laten we allen verdergaan, verenigd in het uitoefenen van onze respectieve taken met dezelfde vastbeslotenheid.

Voor de Koning vorder ik dat het aan het Hof moge behagen zijn werkzaamheden voort te zetten tijdens dit nieuw gerechtelijk jaar.

Inleiding.....	1
Het begrip ongeval dat een werknemer overkomt tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.....	5
Hoofdstuk 1. Draagwijdte van het begrip.	5
Afdeling 1. De parlementaire voorbereiding.....	5
Afdeling 2. Het gezag van de werkgever.....	7
Hoofdstuk 2. Bijzondere toestanden	15
Afdeling 1. De werknemers die een opdracht vervullen ..	15
§1. De verplaatsing van een werknemer die een opdracht vervult.....	15
§2. Het verblijf van een werknemer die een opdracht vervult.....	22
Afdeling 2. De handelsvertegenwoordigers.....	32
§1. De verplaatsing van de handelsvertegenwoordiger.	32
§ 2. Het opsporen van cliënteel in een café of restaurant op een laat uur.....	35
Afdeling 3. Ongevallen tijdens een pauze of een rusttijd.	36
§ 1 Het ongeval dat gebeurt tijdens een rusttijd op de plaats van het werk of in de onmiddellijke omgeving is een ongeval dat zich voordoet tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.....	36
§ 2. Het ongeval dat een werknemer overkomt tijdens een rusttijd op een plaats die niet de plaats van het werk	

is of die niet in de onmiddellijke omgeving ervan gelegen is, is geen ongeval dat gebeurt tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.	42
Afdeling 4. Het ongeval dat een werknemer overkomt gedurende een vrijetijdsbesteding die verband houdt met de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.	43
Afdeling 5. Het ongeval dat de werknemer overkomt tijdens de werkonderbreking.	47
Afdeling 6. Het ongeval dat de werknemer overkomt tijdens de schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.	49
Afdeling 7. Het ongeval dat de werknemer overkomt na de beëindiging van de arbeidsovereenkomst.	56
Besluit.	58